

KÖZIGAZGATÁS ÉS SZÉPIRODALOM

Napjainkban a különféle „Jog és szépirodalom” kurzusok egyre nagyobb népszerűsége tesznek szert világszerte, így hazánkban is. Ha merőben oktatás-módszertani nézőpontból elemezzük e képzéseket, kísérleteket, azt látjuk, hogy ezek révén a jogi típusú problémák nem valós eseteken, hanem a valósággal valamifajta rokonságot mutató, döntően kitalált, irodalmi köntösbe öltöztetett történeteken keresztül jutnak el a hallgatókhoz. A „Jog és szépirodalom” megközelítések mintájára felvethető a „Közigazgatás és szépirodalom” tartalmú kurzusok lehetősége is. Ezek bevezetésének lehetséges okai között megjelenik a hallgatói igények és tudások szintjének átalakulása, a hagyományos, frontális oktatás módszertani megújításának szándéka, illetve az immár egyetemi szintű közigazgatási szakemberképzés ténye is. A tanulmány – számos példát hozva – összefoglalja a szépirodalomban ábrázolt főbb közigazgatási témákat és azon főbb irodalmi műfajokat is, melyek leggyakoribb megjelenítői a közigazgatási témáknak.

KULCSSZAVAK:

magyar irodalom, igazgatási jelenségek közvetett ábrázolása, jog és szépirodalom, közigazgatás oktatása

• • • • •

1. BEVEZETÉS

Az egyes jogintézmények bemutatása, értelmezése egy olyan „közös élmény” alapján lehetséges, amit az egyéb – hagyományos – stúdiumok csak korlátozottan képesek nyújtani, hiszen a hallgatók többsége – különösen a porosz típusú oktatási környezetben – érdemi szakmai előismeretek nélkül, „felkészületlenül” vagy korlátozott ismeretekkel van jelen egy-egy órán, szükségtelenül nagy teret engedve, hagyva az oktatónak, aki – legalábbis Magyarországon – a szemináriumi típusú alkalmakon is gyakran csak mintegy megismétli, „bővítve újratermeli” az előadáson elhangzottakat.

A „Jog és szépirodalom” megközelítések mintájára felvethető a „Közigazgatás és szépirodalom” tartalmú kurzusok lehetősége is. Amennyiben a jog és szépirodalom irányzat jól felismerhető körvonalait próbálnánk összevetni a most bevezetett fogalom (közigazgatás és szépirodalom) kontúrjaival, akkor *egyrészt* arra a megállapításra juthatunk, hogy utóbbi szélesebb körre terjeszti ki vizsgálatait, amennyiben a közigazgatás terepéhez jogon túli – jog által nehezen, közvetve megragadható – összefüggések is tartoznak. *Másrészt* azonban arra is alappal kö-

vetkeztethetünk, hogy a közigazgatás és szépirodalom tárgya szűkebb, mint a jog és szépirodalomé, tekintve, hogy a jog nem szűken vett közigazgatási vonatkozásai kívül rekednek az ezzel foglalatostkodók érdeklődési körén. E két megközelítés látszólagos ellentmondását, feszültségét nagymértékben oldja azonban az a tény, hogy a közigazgatási jelenségek szépirodalmi ábrázolásai túlnyomó többségükben ezen jelenségek jogi instrumentumok által tételezett ideáljaival való konfliktusként jelennek meg, relativizálva, elmosva a jog és szépirodalom, illetve közigazgatás és szépirodalom közti – esetleges – elméleti határokat.

A kérdés, amelyre e tanulmány is szeretne választ adni, úgy is megfogalmazható, hogy irodalmi és jogi (jogi-igazgatási) szövegek képezhetnek-e egymás számára értelmes kontextust, az egyik csoportba tartozó szövegek tanulmányozása járhat-e bármilyen haszonnal a másik szövegegyüttes darabjainak értelmezése tekintetében.¹ Természetesen nem elégedhetünk meg azzal, hogy kizárólag intertextualitás-problémaként kezeljük a kérdéskört.²

Jelen tanulmány a szépirodalmi művek közigazgatási képzésbe történő bevonásának lehetőségeit kívánja körüljárni, tételesen felsorolva azokat az indokokat, érveket, amelyek alátámasztják e megközelítések szükségességét. Nyilvánvaló, hogy ehhez egy elméleti keret kontúrjait is érdemes előzetesen felvázolnunk a közigazgatás és szépirodalom mint önálló tudományterület létjogosultságát is felvetve. Az elméleti kihívások mellett a témakör valós, gyakorlati jelentőségét növeli az a tény is, hogy a hazai közigazgatási szakemberképzésben immár egyetemi szintű oktatás, illetve doktori képzés is zajlik, azaz – vélhetően – a módszertani, didaktikus megfontolások, felvetések létjogosultsága is növekszik.

2. A KÖZIGAZGATÁS-TUDOMÁNY FOGALMA ÉS BELSŐ SZERKEZETÉNEK ÁTALAKULÁSA

A közigazgatás-tudomány leginkább az azonos tárgyat, a közigazgatást eltérő tudományos módszerekkel vizsgáló rész tudományok együttese, miközben egy-egy témakör tekintetében a megközelítések sokszínűsége nem feltétlenül jár a részeredmények integrálásával, szintézisével. Ezért is szerencsésebb közigazgatás-tudományokról beszélni, s nem egységes közigazgatás-tudományról.

Ezzel együtt a közigazgatás-tudományok között azonban néhány tudományágnak kiemelkedő szerepe van, ezeket nevezi a szakirodalom fő tudományágaknak, amennyiben ezek lényeges, központi feladatuknak tekintik a közigazgatás főbb összefüggéseinek vizsgálatát. Feltétlenül ilyennek tekinthető a közigazgatási jogtudomány, a politikatudomány vagy éppen

1 NAGY Tamás: *Jog, irodalom, intertextualitás* = szerk. TAKÁCS Péter: *Ratio Legis – Ratio Iuris. Ünnepi tanulmányok Tamás András tiszteletére 70. születésnapja alkalmából*, Szent István Társulat, Budapest, 2011, 39.

2 Azaz, ha a *szépirodalom felől közelítünk*, vagy a jogi-igazgatási tematika (jogalkalmazási kérdés, kodifikációs probléma stb.) jelenik meg közvetlenül a szépirodalomban, vagy a jogi műnyelv beszüremkedése a megfigyelés tárgya, esetleg a jogi szövegek közvetett hatása mutatható ki az irodalmi mű létrejöttének folyamatában. A *jog(tudomány) felől közelítve* pedig úgy merül fel a kérdés, hogy a jogi textusok formálódásában – különösen nyelvhasználati kérdésekben, új terminológiák stb. kialakulásában – milyen szerepet játszottak a kor (szép)irodalmi alkotásai, politikai, társadalomkritikai stb. töltettel (is) rendelkező írásművei, illetve bizonyos *kvázi irodalmi művek, pl. a Biblia*.

a szervezéstudomány. Azok a tudományágak, melyek lazábban kapcsolódnak a közigazgatás-tudományokhoz, az csupán kutatásaik perifériáján helyezkedik el, vagy csak a közigazgatási jelenségek egy részére, a közigazgatás valamely szűkebb vonatkozására, aspektusára koncentrálnak, némely szerző megközelítésében nem is tartoznak a szűkebben értelmezett közigazgatás-tudományok körébe, a szakirodalomban gyakran csupán interdiszciplináris tudományterületeknek minősülnek.³ Ezek között van néhány újabb keletű is, így pl. az e-közigazgatás mint önálló, interdiszciplináris tudományterület. És ezen – elvileg nem azonos súlyú, de nagyszámú – területek egyike lehet a közigazgatás és szépirodalom is, amely – amint arra már utaltunk – nem válik el élesen a hagyományosabb és Magyarországon is egyre beágyazottabb jog és szépirodalom területtől.

Külön is ki kell emelnünk, hogy a magyar közigazgatás és közigazgatás-tudomány – hagyományosan – rendkívül *jogias* jellegű. Ez azonban részben természetes is, a közigazgatás alapvetően jogtudományi módszerekkel, jogi megközelítésben történő elemzése kézenfekvő, hiszen „(...) a közigazgatás kérdései jogilag egyneműsíthetőek, illetve mechanizmusai a 19. század elejétől tudatosan jogra alapítottak”, azaz a tényleges gyakorlatban is ez a meghatározó.⁴

Természetesen a jogi megközelítések, leírások nem lehetnek kizárólagosak, nem célszerű, ha kizárólag a jogban jelentkező változási folyamatok révén *próbálunk a tényleges társadalmi változásokra következtetni*; Sajó Andrást idézve: „az újhoz való alkalmazkodás kényszere és a jog általi társadalomvezérlés túlzottan hangsúlyos volta gyakran ott is lényeges elmozdulásokat jelez, ahol pedig semmi sem történik”.⁵ A közigazgatás és szépirodalom irányzat éppen a közigazgatás jogi és a társadalom hétköznapi valóságát igyekszik összebékíteni, oly módon, hogy a valósággal korreláló, ám döntően fiktív „esetek” révén lehetővé teszi ugyan a jogi, jogtörténeti megközelítések alkalmazását, de mintegy ki is kényszeríti az azokon túlmutató szociológiai, kultúrantropológiai, etikai, s olykor kifejezetten valláserkölcsei összefüggések áttekintését, elemzését is. Ma már az egyéb társadalomtudományok szépirodalommal való érdemi kapcsolata is jól kimutatható (tudományosan dokumentált), pl. a szociológia, illetve szociográfia számára evidencia, hogy egyes meghatározó szépirodalmi művek az adott „váltságkorszakok” kultúrtörténeti lenyomataiként, sőt a kollektív történelmi tudatot is jócskán alakító elemekként, forrásokként vannak jelen a társadalom életében.⁶

A fentebb írottakat úgy is összefoglalhatjuk, hogy a jog része az ember mindennapjainak, legyen szó akár a normatív szabályok vagy egyedi közigazgatási határozatok előírásaihoz igazodó önkéntes normakövetésről, akár az ügyfeleket megillető jogok védelmét biztosító intézmények létéről, vagy a normákkal dacoló magatartásokról: ha ezek a leghétközna-

3 KALAS Tibor, TORMA András: *Közigazgatási jog I. Magyar közigazgatási jog. Általános rész*, Virtuóz Kiadó, Miskolc, 2007, 65.

4 TAMÁS András: *Közigazgatási jogtudomány* = szerk. FAZEKAS Marianna: *A közigazgatás tudományos vizsgálata egykor és ma. 80 éve jött létre a budapesti jogi karon a Magyar Közigazgatástudományi Intézet*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2011, 67–68.

5 SAJÓ András: *Társadalmi-jogi változás*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, 7.

6 Lásd: pl.: GYÖRGY SZERBHORVÁTH: *Who's The Star Of The Show? On the Advantages and Disadvantages of and the Relationships between Sociography, Sociology and Literature, Intersections*. East European Journal of Society and Politics, 2015/2, 100–112.

píbb viszonyokban is jelen vannak, úgy szükségképpen meg kell jelenniük az azokat leképező, reprodukáló és értelmező irodalmi művekben is.

3. A JOG ÉS SZÉPIRODALOMTÓL A KÖZIGAZGATÁS ÉS SZÉPIRODALOMIG

Ahogy arra utaltunk, lassan Magyarországon is önálló diszciplinává válik az ún. *jog és szépirodalom*, amely a jogi jelenségek szépirodalmi összefüggéseit, illetve lenyomatait kívánja feltárni, értelmezni. A legegyszerűbb – s talán leggyakrabban alkalmazott – séma szerint a kutatási területen két jellegzetes alapmegközelítés különíthető el: az egyik, amely azt vizsgálja, hogy a jog hogyan jelenik meg az irodalmi művekben (*law in literature*), míg a másik a jogot magát tekinti egy sajátos irodalmi műfajnak (*law as literature*).⁷

A „jog az irodalomban” megközelítés szorosan kapcsolódik a jog és az állam *kritikájához*,⁸ amellett, hogy a modern regényirodalom művei a jogszociológiai kutatások számára is értékes forrásul szolgálhatnak. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a jog alapvető funkciója a közösség fenntartása, ezért lényege a konstitutív retorika – vagyis a közösség tagjai történeteinek „újraelmesélése”, ami lehetővé teszi, hogy a jog által kezelt konfliktus lezárásaként az egyén újra beilleszkedhessen (visszailleszkedhessen) a közösségbe, vagy egyébként megtalálja benne otthonos, értelmezett helyét.⁹

A jog és az irodalom egymáshoz való viszonya régóta érdekli a jogtudománnyal foglalkozókat, számos munka elemzi ezen terület alternatív alkalmazásának jelentőségét és a vonatkozó didaktikus eszközök fejlesztésének szükségességét a jogi oktatásban.¹⁰ A jog és irodalom irányzat önálló szemléletmódja és eszközrendszere révén hasznosan járulhat hozzá a jogi szöveg vagy éppen jogi gyakorlat tartalmának pontosabb kifejtéséhez, (utólagos) megállapításához, művészi igényességgel megkreált példán keresztül bemutatásához.

Mindeközben azt látjuk, hogy a közigazgatási jelenségek tanulmányozása és oktatása körében továbbra is domináns az a – jogias természetű – megközelítés, amely a szabályok és intézmények leíró megismertetésére helyezi a hangsúlyt. Ez a megközelítés azonban önmagában nem ad teljes képet a társadalmi valóság adott kérdéséről (lásd a korábbi Sajó András hivatkozást), így az adott intézménnyel kapcsolatos közösségi attitűdök, illetve egyéni motivációk megismerése¹¹ legalább ilyen fontos (közösség alatt egyszerre értve a közigazgatás személyi állományát és az „ügyfeleket”).

Az eddig leírtakat a közigazgatásra szűkítve, illetve adaptálva, azt kell mondanunk, hogy az erősen jogias közigazgatás struktúráinak, működésének, illetve személyi állományának

7 A kérdéskörhöz lásd: pl.: H. SZILÁGYI István: *Jog és irodalom (habilitációs előadás)*, Iustum Aequum Salutare, 2010/1, 5.; NAGY Tamás: *Jog, irodalom, intertextualitás* = szerk. TAKÁCS Péter: *i. m.*, 38–47., illetve szerk. Kiss Anna, Kiss Henriett, Tóth J. Zoltán: *Csíny vagy bűn?* COMPLEX Kiadó, Budapest, 2010.

8 H. SZILÁGYI: *Jog és irodalom...*, *i. m.*, 6.

9 *Uo.*, 14–15.

10 Lásd: pl.: Tóth J. Zoltán: *A „jog és irodalom” felhasználása az egyetemi oktatásban* = szerk. FEKETE Balázs, H. SZILÁGYI István, NAGY Tamás: *Iustitia mesél, tanulmányok a jog és irodalom köréből*, Szent István Társulat Kiadó, Budapest, 2013, 231.

11 FEKETE Balázs: *A jog mindenkié? A jog emberképének belső feszültségeiről irodalmi hősök segítségével* = *V. Jog és Irodalom szimpózium, 2014. május 15–16. Előadások összefoglalója*, PPKE JÁK, Budapest, 8.

régebbi, illetve kortárs szépirodalmi művekben való megjelenése is hozzájárulhat a közigazgatás valós mozgásformáinak, törvényszerűségeinek, várható elmozdulási irányainak vagy éppen ismétlődő jellegzetességeinek jobb tudományos megértéséhez (kutathatóságához). E lehetőségek egyelőre elméletiek, ezen összefüggésekre vonatkozó érdemi kutatások mind ez idáig nem folytak Magyarországon.

3.1. A közigazgatás és szépirodalom melletti érvek

A jog és (szép)irodalom közötti kapcsolat létező és lehetséges formáinak teljeskörűsége *törekvő bemutatására korábban már történt néhány kísérlet a hazai szakirodalomban*,¹² azonban a terület jogi – illetve esetünkben igazgatási – oktatásban játszott szerepe pontosabb kibontásának feladata továbbra is adott.

E szerény írás éppen ebben a két irányban kívánja megtenni az első, illetve további lépéseket: egyrészt bemutatja azokat az okokat, melyek elfogadhatóvá, sőt – némely vonatkozásban – szükségessé teszik ezen területet a jogi/igazgatási képzésekben, másrészt pedig felmutatja a közigazgatás és szépirodalom közötti strukturált kapcsolat tételes katalógusát, a rendszerezés főbb lehetőségeit konkrét példákkal is hozzáférhetőbbé téve.

A jog és szépirodalom „módszer” közigazgatás és szépirodalom irányzattá transzformálása és *a jogi-igazgatási felsőoktatásba történő tudatos beépítése* legalább nyolc ok alapján javasolható:

1. *Új kommunikációs csatornát nyit* azok számára is, akik egyébként – más módszerekkel – nem vagy alig bevonhatóak az oktatás folyamatába. Az ismeretek átadásának eme módja „játszva tanít”, a *homo ludens* létre ráerősítve a tudásátadás folyamatában *minimalizálja a kényszerelmet* (miközben a tartalmi célok elérésére kiválóan alkalmas); Új társadalmi közmegegyezések kimunkálása és elfogadtatása könnyebb, ha a kívánatos minták közvetítése nem – kizárólag – frontálisan, pl. jogszabályi vagy egyéb előírások „oktatása” révén zajlik, hanem közvetetten, „képzelt világok” történeteinek keresztül – hasonló funkciók ellátásával, mint amelyek a gyermek számára a mese révén közvetítik a legfontosabb tudnivalókat: a jó és rossz közötti különbségtétel tudását.
2. *„Az életre nevel”* – azaz helyreállítja a jogi felsőoktatás eredeti, természetes és legmarkánsabb célját, ti. felkészít azokra a helyzetekre, melyek nem szorosan vett szakmaisággal összefüggőek, ám legalább olyan jelentősek, amennyiben elfogadjuk, hogy a végzett jogász/közigazgatási szakember életminőségét nem kizárólag a szakmai sikeresség határozza meg. Elegendő itt az Európai Felsőoktatási Térséggel összefüggő 2007-es Londoni Kommuniqué által rögzített felsőoktatási célokat áttekintenünk; a leíró jellegű tudományosság helyett az ok-okozati összefüggésekre koncentráló oktatás új törekvései között jelenik meg a demokratikus társadalomban való részvételre képesítés, az „önmegvalósítás” elősegítése, a szűkebben vett „életre nevelés” és – a mai magyar szóhasználatban – az ún. értelmi-

12 NAGY Tamás: *Jog és irodalom*, PhD-értekezés, kézirat, SZTE ÁJK, Szeged, 2006.; illetve RIXER Ádám: *Jog és szépirodalom*, Iustum Aequum Salutare, 2012/2, 165–194.

ségképzés is. Utóbbi Jakabnál a jogi oktatás céljai között megjelenő „általános kultúrember képzése” elnevezésű sajátos (fő)célként¹³ jelenik meg.

Az „életre nevelés” azt is jelenti, hogy a képzés nem csupán térben és időben elszigetelt, szűk (tárgy)körben felhasználható tudásokat és tudásátadási formákat jelenít meg, hanem figyelembe veszi a legújabb kor folyamatszerűségét, globalitását és kiváltképp komplex szükségleteit, elvárásait. Ugyanis a közigazgatásképzés klasszikus, részben jogi, részben attól független kereteit szétfeszíti az ún. „élethosszig tartó tanulás”, amely a közszolgák esetében sem csupán a közigazgatási alap- vagy éppen szakvizsgára (stb.) történő felkészülést foglalja magában, hanem az egyes ágazatokhoz igazodó továbbképzések mellett – egyre inkább – a más szakterületeken szerzett végzettségeket is.

3. Ha a mai közigazgatással, illetve annak személyi állományával kapcsolatos legfontosabb „hívószavakat”, célokat próbálnánk kikeresni, kikövetkeztetni a különféle hivatalos programok, tervek szövegeiből, az egyik leggyakrabban előforduló kifejezés bizonyosan az *integritás* lenne. A modernizálódó társadalmak egyre inkább olyan kapcsolatokat hoztak létre – és e kapcsolatokra olyan átfogóbb társadalmi képződmények szerveződtek –, amelyekben a résztvevők csak egy-egy aspektusból váltak fontossá, és egész személyiségük kívül maradt ezeken a képződményeken. Az egyes egyén így a modern társadalomban egyre inkább specializálódott szerepekben – személyisége többi részének fegyelmezett visszahívásával – vesz részt, és a társadalom ugrásszerűen megnőtt bonyolultsága épp az ilyen fegyelmezett, szerepekben való társadalomszerveződésen nyugszik.¹⁴ *Elengedhetetlen tehát a szerepekben élő ember – itt joghallgató, illetve közigazgatás-tudományi képzésben részt vevő hallgató, továbbképzésen részt vevő közszolga – számára megmutatni, hogy a jogász-szám/igazgatási szakemberré válás folyamata, az új jogalkalmazási ismeretek elsajátítása nem pusztán egy szerep, a jelenlegi és majdani szerepek egyike, hanem valami, aminek kifejezett egységet kell alkotnia az egyéb lényeges szerepekkel, pl. a magánélet, párkapcsolati lét fajsúlyos területeivel, egy letisztult világnézettel stb.*

E vonatkozásban tesz szert jelentőségre az is, hogy a legújabb kor fontos tünete az átfogó filozófiai világgépekről való lemondás. Elkerülhetetlennek látszik tehát a közigazgatásra irányadó jogi normák és a valós működés tényei közötti *filozófiai* szintézis újbóli megteremtése (is). Általánosságban is kijelenthető, hogy a válságok hatására a társadalomtudományok egyre inkább *arra kényszerülnek, hogy a leíró, a működés módját firtató kérdések helyett, mellett a dolgok mögöttes értelmét, a vizsgált jelenségek tágabb értelmezési kereteit is behatóbban kezdjék el vizsgálni. Válságkorszakokban, amikor a mindennapi tapasztalat rációfól addigi várakozásainkra, a jog- és politikaelmélet is radikalizálódik: saját – stabilnak hitt – előfeltevéseinek érvényességét kell megvizsgálnia, újragondolnia. „Így ismét polgárjogot nyer a filozófia, miután a leíró szaktudomány igényével fellépő politikaelméleti [és közigazgatás-elméleti] diszkurzusból egyre nehezebb kirekeszteni olyan kérdéseket, amelyek nem a működés módjá-*

13 JAKAB András: *A magyar jogi oktatás megújításához szükséges lépések – Reformjavaslat összehasonlító áttekin-tésre alapozva*, Magyar Jog, 2010/1, 210.

14 POKOL Béla: *A professzionális intézményrendszerek elmélete*, Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest, 1992, 218.

val, hanem értelmével (tehát az értelmezés kereteivel) kapcsolatosak.” A jogtudományi és különösen közigazgatási-jogtudományi gondolkodás az elmúlt évtizedekben nem a filozófiai reflexió felé tolódott el; beérte a gyakorlat igényelte válaszokkal. Ennek egyik lenyomata a vizsgált területen a kommentáriróladalom – mint műfaj – dominánssá válása.”

Azzal a téves alapállással is szembe kell szállnunk, mely a jogászképzés/közigazgatási szakemberképzés megújításával összefüggő felvetéseket és javaslatokat alapvetően a „gyakorlat vagy elmélet” kérdéskörre kívánja redukálni.¹⁵ Érdemes kimondanunk, hogy a jogászképzésnek/közigazgatási szakemberképzésnek van egy harmadik, a másik kettővel összevetve is hangsúlyos eleme, aspektusa; ez pedig az erkölcsi, morális vonatkozás, mely a legelhanyagoltabb területe volt az egész jogi/igazgatási felsőoktatásnak az elmúlt 60-65 évben.¹⁶ Mindezen problémák bemutatásához, értelmezéséhez, illetve példákon keresztül feloldásához igen jó segítség lehet az irodalmi hősök nagyon is életszagú dilemmáival, munkahelyi, hivatással összefüggő nehézségeivel való foglalkozás. Miután a *közigazgatás és igazságosság* kapcsolata nem csupán „kortalan” problémák katalógusából áll, hanem olyan szituációkban is megmutatkozik, melyek az adott korhoz, helyzethez, társadalmi konstellációhoz minden másnál szorosabban kötődnek, a jog és irodalom, illetve közigazgatás és szépirodalom stúdiumok és vizsgálatok egyik fő csapásiránya szükségképpen a *kortárs irodalom* alkotásainak bevonása kell legyen. Ez természetesen nem jelenti a klasszikus és modern drámairodalom, vagy éppen a 19–20. századi regényirodalom trónfosztását, ám az olvasó (hallgató) „nevelése” és fejlesztése szempontjából feltétlenül döntő hatása van az egyidejűségnek, a személyes valóságérzékeléssel rokon szituációk feldolgozásában rejlő lehetőségeknek. Ugyanilyen lényeges, hogy az irodalmi művek kortárs jellegének pontosítása (fogalmi szűkítése) is elengedhetetlen: nyilvánvalóan azok az irodalmi előképek és kortárs alkotások bírnak a legerőteljesebb magyarázóerővel egy-egy kérdésben, melyek az azonos (hasonló) jogi kultúra és tágabb társadalmi valóság elemeit tükrözik vissza. Azaz, bármennyire is csekély keresztmetszetű – legalábbis a világirodalom egészéhez képest – e területen a magyar irodalom, nem elhanyagolható a kortárs magyar irodalom kutatása és folyamatos beépítése a jog és irodalom, illetve közigazgatás és szépirodalom kurzusok és diskussziók anyagába, érvkészletébe.

4. A közigazgatás attitűdjeinek átalakítása, értékrendformálás

A kép nem lenne teljes annak említése nélkül, hogy pl. a romákkal kapcsolatba kerülő közigazgatási intézmények gyengeségei, hiányosságai mögött gyakran a közigazgatás személyi állományának hibás attitűdjei, helytelen szerepfelfogásai stb. állnak. A hibás attitűdöket pedig nem lehet kizárólag jogszabályi előírásokkal, teljesítményértékeléssel, monitoringgal stb. kezelni; a közszolga mentális állapotának és a konkrét társadalmi szituációnak, illetve ezek egymásra hatásának (kölcönhatásának) leírása és befolyásolása körében – egyebek

¹⁵ JAKAB: *i. m.*, 204.

¹⁶ Lásd: RIXER Ádám: *Megjegyzések Jakab András jogi oktatásra vonatkozó reformjavaslatához*, Magyar Jog, 2010/9, 545–551.

mellett – a szociálpszichológia módszertana lehet segítségünkre.¹⁷ Ez a – modern – szociálpszichológia már nem kizárólag az információs aszimmetriák helyreállítására törekszik, sokkal inkább a mélyreható, értékrendet átalakító (!) változások előmozdítására tesz kísérletet,¹⁸ olyan komplex szocializációs folyamatot vázolja fel, amelyben a „mentális programozás” egyik döntő eleme az iratlanul érvényesülő közmegegyezések felülírása.¹⁹ A változás tehát – részben – azoktól a programoktól függ, melyek – *az ezen alpont elején használt példánál maradva* – nem konkrétan a romák és roma szervezetek irányában fejtik ki hatásukat, hanem a közigazgatás oldalán „képesítenek” egy megváltozott hozzáállásra.²⁰ Ebben pedig megkerülhetetlen szerepe van/lehet egyrészt a szerepjátékszerű aktív részvételre épülő fejlesztésnek, másrészt pedig a szépirodalmi párhuzamok megtalálásának és egyéni, illetve csoportos feldolgozásának. Bárhogy tekintünk is azonban a „közigazgatás és szépirodalom” módszer lehetőségeire (indoklására), tény, hogy a tisztviselők továbbképzésében az etikai, illetve integritással összefüggő (lásd még e pont 3. alpontját) elemek, kurzusok száma és súlya megnőtt az utóbbi időszakban – ami közvetve utal arra is, hogy a valóban új megközelítések kidolgozása, eredeti módszerek alkalmazása is minden korábbinál nagyobb igényként van jelen.²¹

5. Figyelembe kell vennünk továbbá azt is, hogy *a közigazgatásban dolgozó* nem egyszerűen jogalkalmazó, (jog)szolgáltató, szervező tevékenységeket lát el, hanem mindezek során *emberi konfliktusokkal, sorsokkal (veszteségekkel) is találkozik, sőt, ezek egy részében maga is érintett.*

Lehetséges-e egy jogvita feloldása, bármely komolyabb „jogi” kérdés rendezése oly módon, hogy annak folyamatából teljes bizonyossággal kizárjuk az érzelmi nehézségeket és a lelki sérüléseket? Ancsel Éva írja – Wittgensteinre utalva –, hogy „ma az emberek nevelése arra irányul, hogy csökkentse szenvedőképességüket”.²² Az amerikai mondást idézve: a szülők akkor elégedettek, „if the children have a good time” (ha a gyerekek jól érzik magukat). Ancsel hozzáteszi, hogy „a szenvedőképesség csökkentésére irányuló nevelés és az ugyancsak arra törekvő minden egyéb hatás a részvétlképesség, s az ezáltal elérhető tudás elől is elzárja az utat”.²³ „Az irodalomtanárnak az a hivatása, hogy megtanítsa a növendékeket olvasni”²⁴ *a jogi, illetve igazgatási ismeretek oktatójának pedig – tehetjük hozzá –, hogy kifejlessze, megerősítse, s a tárgyi tudás átadása révén is megalapozza a joghallgatókban, leendő igazgatási szakemberekben az altruizmusra készítettségét. Ha ezt a (fő) funkciót elvitatjuk a jogászokképzéstől, igazgatásiszakember-képzéstől, úgy azok véleményét támaszt-*

17 Iwona SOBIS, Michael S. DE VRIES: *Restoring Professionalism: What Can Public Administration Learn from Social Psychology?* = szerk. Juraj NEMEC, B. Guy PETERS: *State and Administration in a Changing World*, NISPACee, Bratislava, 2010, 95.

18 *Uo.*, 97.

19 *Uo.*, 104–107.

20 RIXER Ádám: *A roma érdekek megjelenítése a jogalkotásban*, Patrocinium, Budapest, 2013, 178–182.

21 ZSOLT Péter: *A magyar közszolgálati „Etika és integritás”, valamint az „Integritásmenedzsment” tréningek hatásvizsgálata*, Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás, 2015/1, 150–166.

22 ANCSSEL ÉVA: *Etikai tanulmány a tudásról és a nem-tudásról*, Kossuth, Budapest, 1986, 47.

23 *Uo.*

24 BENEDEK Marcell: *Az olvasás művészete*, Bibliotheca, Budapest, 1957, 7.

juk alá, akik szerint *mindenfajta személyes jelenléte nélküli e-learninges távoktatásban is lehet(ne) jogászokat, közigazgatókat képezni*, hiszen a legtöbb dolog kényelmesen el-sajátítható könyvekből, elektronikus felületekről is...

Éppen a személyes és közösségi tragédiákhoz kapcsolódó „gyászmunkára” képezésnek (azaz a köz szolgálatában elvárható emberi reakciók kialakításának) is egyik lehetséges formája az irodalmi műveken keresztüli megélés, feldolgozás és világnézettől részben független eszköztár kialakítása. Ilyenkor a kitalált vagy éppenséggel valós alapokkal is rendelkező – de irodalmi burokokban megjelenő – történetek nem csak egyszerű, jogi ismeretek birtokában könnyen megválaszolható jogesetek lesznek, hanem olyan – a jogi összefüggéseket is hangsúlyozó – komplex feladatok, melyek a morális és kikerülhetetlenül személyes összefüggések révén valódi és teljes körű átgondolásra (továbbgondolásra) készítik, kényszerítik a közigazgatási képzésben részt vevőket – bizonyos mértékig a ma terjedő pszichodráma tanfolyamok ön- és közösségismereti céljait realizálva.

Oktatói alapállás kérdése, hogy a jog és irodalom, illetve a közigazgatás és szépirodalom kurzusokat milyen mértékben jellemzi a morális nevelő hatásra törekvés, s mennyiben az újabb és újabb értelmezési problémák feltárásának igyekezete,²⁵ valamint utóbbiakból következően a jogászai alapkészségek kialakításának igénye, a szakmai elemekkel alátámasztott *debattórságra* képezés, vagy éppen az ‘erről is hallottam’ jellegű – alapvetően értékmentes – biztonságérzet kialakításának szándéka. Bárhová is kerüljön azonban a képzés súlypontja, tény, hogy a jogi/igazgatási intézmények irodalmi művek általi „magyarázása” nem csupán egy az ‘anyag elsajátításához’ nyújtott lehetséges segítségük közül, hanem éppen a jogi-igazgatási kommunikáció új megközelítésű ábrázolása és a ‘másság’ elemi erejű megjelenítése révén arra is képes, hogy újraértelmezze s felfrissítse a jog (tágabban az állami-politikai szféra) etikai komponensét.²⁶

A szakirodalom áttanulmányozása alapján az a kép rajzolódhat ki előttünk, hogy a legtöbb kortárs szerzőnél a jogi-igazgatási oktatás reformjának döntő – sőt, olykor kizárólagos – eleme a gyakorlatorientált képzés meghonosítására tett javaslat.²⁷ Ezzel egybevág az is, hogy a magyar tapasztalatok szerint a közigazgatásban dolgozók továbbképzése²⁸ körében a legsikeresebbek a személyes jelenléten alapuló, tréning jellegű képzések: „A jelenléti képzések erősségei a gyakorlati elemek, az élményalapú tanulást támogató módszertani megoldások. Kiemelkedően jók a résztvevői visszajelzések a tréningalapú képzések esetében, ahol a tisztviselők között erősödik a csoportkohézió, személyes kapcsolatok születnek, és a szakmai ismereteken túl fejlődik az önismeret is.”²⁹

25 Lásd bővebben: H. SZILÁGYI István: *Jog – Irodalom*, SZTE ÁJK Összehasonlító Jogi Intézet, Szeged, 2010, 94.

26 Részletesebben: Richard H. WEISBERG: *Poethics and Other Strategies of Law and Literature*, Columbia University Press, 1992.

27 Lásd pl.: FEKETE Balázs: *Practice Elements in the Hungarian Legal Education System*, Acta Juridica Hungarica, 2010/1, 67–78.

28 A magyar közigazgatási továbbképzés jogszabályi kereteit – egyebek mellett – a közszolgálati tisztviselőkről szóló, 2011. évi CXCV. törvény (Kttv.) és a közszolgálati tisztviselők továbbképzéséről szóló 273/2012. (IX. 28.) Korm. rendelet szabályai határozzák meg.

29 PRINCZINGER Péter, KISFALUDY László: *„jó állam” alapköve: a közszolgálati továbbképzés rendszere*, Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás, 2015/1, 143.

Ezen tudományos igényű következtetések is a közigazgatás és szépirodalom vonulat lehetőségeit emelik ki, mintegy utat is nyitva ilyen és ehhez hasonló „kísérleti” programoknak.

6. *A szövegértés, szövegfeldolgozás és szóbeli megnyilatkozás indirekt módon történő gyakorlása*
Felsőoktatásunk (és általában az oktatásunk) klasszikus problémái mellett a tömegesedés révén új nehézségek is megjelentek, illetve tömegessé váltak az utóbbi évtizedekben. A rossz szövegértés terjedése olyan régi hibákra rakódik rá, mint az öncélú, alapozás nélküli szabálytanítás. Utóbbiról Benedek Marcell a következőket mondja: „[M]ire megíródik és főként mire az iskolában eltanítják s a gyermekkoponyájában eltanult leckévé változik: többnyire egészen más eredményt ér el [a tananyag]. Nem a szépségek fölismerésére tanít, hanem szabályokra és tényekre, melyekből a tanuló, mint olvasó, semmi következtetést nem tud levonni.”³⁰

A közigazgatási szakemberek képzési és kimeneti követelményei megragadhatók a velük szemben támasztott társadalmi követelmények oldaláról is. E körben az együttérzés készségének és a szűken vett szakmai ismereteknek a megléte mellett nyilvánvalóan a szóbeli kommunikáció zökkenőmentessége és az írásbeli megnyilatkozások zavaró hatásoktól – szóhasználati, stílusbeli, nyelvhelyességi stb. hibáktól – mentes volta az egyik „jogos” elvárás a közösség szolgálatában lévőkkel szemben.

A közigazgatásban dolgozók fejlesztésének egyik alapeleme (kellene hogy legyen) tehát a szóbeli és írásbeli készségek tudatos és közvetlen fejlesztése.³¹ Ebben nyilvánvalóan szükséges az irányított és mindkét oldalon (tanuló és oktató) elemi felkészültséget feltételező interaktivitás.³² Álláspontunk szerint a közigazgatás és szépirodalom koncepció ezen interaktivitás egyik leghasznosabb célzott formája.³³

7. *A praktikus – kommunikációs természetű – megfontolások mellett általánosabb, a magyar jogi-igazgatási műnyelv tudatos megújításával összefüggő érvek is kínálkoznak.* Minden olyan képzés, amely a szűkebben vett nyelvművelés kérdéseire irányítja a figyelmet, hozzájárulhat az adott szaknyelv tudatos fejlesztéséhez is.³⁴

A magyar államigazgatási nyelv a nyelvújítás áramában, a reformkorban jött létre. Már akkor föltűntek sajátos (máig szívesen használt) képzői, valamint túlbonyolított mondatszerkesztése, terjengős körmondatai.³⁵ Kosztolányi Dezső 20. század eleji nyelvművelő mozgalma is – többek között – a túlzott hivataloskodás („bikkfanyelv”) ellen lép föl.

A hivatalos nyelvművelés legrégebbi vesszőparipája a hivatali nyelv; napjainkban különösen a különféle idegenszerűségek, így egyes „euronyelvi” jelenségek értelmezése és az ang-

30 BENEDEK: *i. m.*, 8–9. (Kiegészítés: R. Á.)

31 Brian A. ELLISON: *Teaching Writing in Public Administration Education*, Teaching Public Administration, 2006/1, 25–31.

32 MIRON MUSHKAT: *Teaching Case Analysis to Public Managers in Academic Settings*, Teaching Public Administration, 2001/1, 37–45.

33 Alistair McCULLOCH: *Seeking the Holy Grail? Utopian Novels as an Aid to Teaching and Assessing the Political Analysis Component of Public Administration Courses*, Teaching Public Administration, 1997/1, 73–78.

34 Részletesebben lásd: RIXER Ádám: *A magyar nyelv és magyar jogi műnyelv megújulása: Vitaindító*, Glossa Iuridica, 2014/1, 9–15.

35 GYERGYÁK Ferenc, Kiss László: *Általános jogalkotási ismeretek*. Tankönyv a köztisztviselők továbbképzéséhez. KSzSzK KK, Budapest, 2007, 100.

licizmusok elleni fellépés került előtérbe. A legnyilvánvalóbb problémák közé tartozik továbbá, hogy az állampolgárok nem vagy nem megfelelően értik a jogszabályokat, illetve formanyomtatványokat stb., ennek okai közé sorolhatjuk – egyebek mellett, hogy az igazgatási műnyelvet (szaknyelvet) erősen jellemzi az igekötők hiánya, illetve egyes igekötők sajátos, nyelvhelyességi szempontból kifogásolható, „közigazgatási” használata.³⁶ Ugyanígy, tipikus, hogy egy főnévhez a hibás gyakorlat egy „tartalmatlan” igét kapcsol, pl. ellenőrzést gyakorol, intézkedést foganatosít kifejezések helyett jobb, helyesebb megoldás az ellenőriz vagy az intézkedik szavak használata.³⁷

Lényeges, hogy az egységes terminológiák bevezetése, terjesztése vagy éppen szövegek egyszerűsítése, világosabbá, „ügyfélbarátabbá” tétele nem lehetséges kizárólagosan minisztériumi műhelyek révén/mélyén, ezen törekvések szélesebb körből kell hogy impulzusokat kapjanak, szélesebb körben kell hogy viták által formálódjanak.³⁸

8. *A pedagógia és didaktika tudatosabb megjelenésének szükséglete a jogi oktatásban.* A pedagógia ma legáltalánosabban elfogadott megközelítésében a tanítás mindenekelőtt a társadalomilag releváns művelődési tartalmak elsajátításának tervszerű előmozdítása, meghatározott műveletek, jártasságok kifejlesztésének biztosítása, alapvető és speciális készségek fejlesztése, a művelt magatartás, viselkedés (tolerancia, kooperáció, empátia) formálása.³⁹ Ez a definíció a jogi/igazgatási ismeretek átadásának célleírására is alkalmas, azzal a megjegyzéssel, hogy ma ez a tanítás erősen féloldalas; a szakmai, dogmatika alapú ismeretek rendszerezett átadása került a törekvések homlokterébe, az emberi kvalitások fejlesztésének és az általános értelmiségképzés (mint lehetséges funkciók) kárára (lásd korábban). A középkorban az egyetemeken a skolasztika módszereit alkalmazzák: szép sorban a bizonyítandó tételek bemutatását, az ellenérvek, a mellettük szóló érvek felsorakoztatását, a tételek kifejtését, az ellenérvek cáfolatát. A „didaktika” terminológiáját Comenius, a „didaktika atyja” honosította meg *Didactica Magna* című művében. Új megközelítéseket felvető munkájában javasolja, hogy a dolgokat érzéki úton, tapasztalással, az értelem útján, saját gondolati mérlegeléssel ismeressük meg. Nála a tekintélyelv hangsúlyozása háttérbe szorul, de az empirikus megismerés szorgalmazásánál sem reked meg, mondván az érzékszervekkel nem lehet a dolgok lényegét megismerni, habár azok használata elkerülhetetlen a megismerés folyamatában. Oktatásméleti felfogása az intellektuális elemek mellett – némileg – már épít az érzelmekre is.⁴⁰

Mit tanuljon a gyermek? – fogalmazódik meg a kortalan kérdés. Fináczy szerint „[A]zt, ami érdekli, ami természetes tudásvágyának megfelel. A gyermek tanulásának legfőbb mozgatója a gyermekben lévő ösztönszerű kíváncsiság a külvilág előtte még ismeretlen dolgai iránt.”⁴¹ Rousseau *Emil, avagy a nevelésről* című munkájában erre a kíváncsiságra utalva figyelmezteti a nevelőket is: „Mialatt azonban tápláljátok kíváncsiságát, so-

36 Pl. az ügyet X. bonyolítja helyett javasolt az ügyet X. bonyolítja le használata. A főlöleges igekötőre példa az „önkormányzat rendeletben leszabályozza”, mely helyett ajánlott a „rendeletben szabályozza” változat.

37 GYERGYÁK–KISS: *i. m.*, 105.

38 *Uo.*, 102.

39 FALUS Iván: *Elméleti alapok a tanítás tanulásához*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998, 10.

40 *Uo.*, 14–15.

41 FINÁCZY Ernő: *Az újkori nevelés története*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1927, 123.

ha ne siessetek kielégíteni. Adjátok keze ügyébe a kérdéseket, és hagyjátok, hadd oldja meg ő maga.⁴² Tehát a készen kapott ismeret – Rousseau szerint – nem sokat ér: a gyermek ne „...tanulja a tudományt, hanem találja fel.”⁴³ „[Jog és irodalom, közigazgatás és szépirodalom kurzusokon a] hallgatók számára az egyik legizgalmasabb feladat mindjárt a történet, a regénybeli események menetének rekonstrukciója. Jogi/igazgatási oktatásunk jelenlegi rendszerében, amely alapvetően a szabályok elsajátítására és dogmatikai elemzésére koncentrál, szinte elvétve találkoznak a hallgatók a ténymegállapítás feladatával. Még azokon a tételes jogi kurzusokon is, ahol bírósági döntéseket elemeznek, már előre megrágott, a jogilag releváns elemeket kiemelő történeti tényállásokkal van dolguk, ezért magának a tényfeltárásnak a nehézségeiről és buktatóiról vajmi kevés fogalmuk van a hallgatóknak.”⁴⁴

Jog és irodalom (közigazgatás és szépirodalom) kapcsolata szerencsés elegy (lehet) mindazok számára, akik a jogi/igazgatási oktatás didaktikus jellegzetességeinek megújításával foglalatostkodnak.⁴⁵ Szerencsés, hiszen – némi túlzással – a jogi/igazgatási oktatásban ma jelentkező számos negatív tendencia jól kezelhető, illetve visszazorítható ennek tudatos és tervszerű használatával. A jelen jogi felsőoktatásának legaggasztóbb jellegzetességeit – így a személytelenséget, az általános műveltség szintjének rohamos hanyatlását, az érdektelenséget, a pálya- és jövőkép hiányát, az oktató-hallgató és hallgató-hallgató relációban a kölcsönös tisztelet mozzanatának kiüresedését stb. – ugyanis igen jól ellensúlyozhatja a jog és irodalom kapcsolatára erőteljesebben építő jogi/igazgatási felsőoktatás. Külön hangsúlyozandó, hogy bár a felsőoktatásnak vannak bizonyos belső logikái és századok alatt kimunkált keretei, a hallgatók „elidegenedtségének” egyik döntő oka a változatlanul porosztípusú oktatási metódusok és környezeti elemek jelenléte az oktatásban. E körben valódi áttörést jelenthet minden olyan módszer, amely valóban hozzájárul az oldott környezet és az érdemi véleménynyilvánítás kultúrájának kialakításához. Ebben a törekvésben a gyakorlati óraszámok emelése, a szeminarizálás erőltetése – önmagában – nem hozhat áttörést. Ehhez szükséges további stimuláló elemek beemelése is; így a személyes olvasmányélményeket is felhasználó „aha” élmény megteremtése, biztosítása; a számonkérés mozzanatát – legalább a szeminárium erejéig – végletesen elhalványító légkör és – talán leghangsúlyosabb elemként – a kortalan erkölcsi dilemmákat a jogászai szocializáló, a pályakép-erősítés és az önbizalomnövelés eszközeként bemutató perspektivikus közeg is.

Oktatás-módszertani megközelítésben tehát a *közvetett tudásátadás újszerű formái is meg kell jelenjenek* (pl. a közigazgatási témájú szépirodalmi művek közös olvasása, ismertetése, feldolgozása, adaptálása révén). Ezeknek a közvetett módszereknek a diktatúrákban különösen jelentős szerep jut, hiszen a valóság szabad értelmezésének szinte egyedüli terepuma a művészet, ám a folyamatok érzékelésében, a jelenségek valós sú-

42 Jean-Jacques ROUSSEAU: *Emil, avagy a nevelésről*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1957, 171.

43 *Uo.*, 177.

44 H. SZILÁGYI: *Jog – irodalom...*, i. m., 151–152.

45 PL. NAGY Zsolt: *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007, 115.

lyának és értékének megragadásában demokratikus társadalmi berendezkedés mellett is hasznosak lehetnek.

A két terület (közigazgatás és szépirodalom) összekapcsolódása természetesen nem új keletű. Vannak olyan munkák is, melyek a szépirodalmi köntöst csupán ürügyként használják, hogy a szerző igazgatási, szervezés- és vezetéselméleti vagy éppen politikai elképzeléseit kifejezhessék, bemutathassák. Utóbbira jó példa Balzac *Hivatalnokok* című regénye,⁴⁶ melynek váza a szerző körültekintően kidolgozott, részletekbe menő – a bürokráciát csökkenteni kívánó – közigazgatási reformterve.

Szükséges kiemelni azt a művelődéstörténeti tényt is, hogy egészen a 20. század első harmadáig a jogi-igazgatási műveltség nem elsősorban „munkaerő-piaci” tényezőként volt jelen a közszférában, s tágabban a társadalomban; hanem éppen a mindenkori hatalmi elithez, vezető réteghez tartozást, illetve ennek szándékát volt hivatva jelezni. Egy magára valamit is adó nemesi vagy polgári származású személy számára a jogi és teológiai felsőbb ismeretek elsajátításának lehetősége és célja éppen „osztályhelyzetéből” következett. Lényeges azonban kiemelnünk azt is, hogy ezek az ismeretek sok esetben inkább széleskörűek voltak, semmint alaposak; a közigazgatás és a tágabb közszféra működtetésében közreműködők társadalmi helyzete, kapcsolatrendszere, általános műveltsége, nyelvtudása (német, latin, francia, kisebbségek nyelvei) a legtöbbször elégségesnek bizonyult, különösen, ha kiegészült az egyes ügyekben szerzett gyakorlati ismeretekkel. A társadalom komplexebbé válásával azonban a közigazgatási és egyéb „joghasználati” tevékenység is egyre kiterjedtebbé és bonyolultabbá vált,⁴⁷ egyre specializáltabb szakértelmet követelve az egyes igazgatási területeken működőktől.

4. A KÖZIGAZGATÁS ÉS SZÉPIRODALOM KÖZÖTTI KAPCSOLAT LEHETŐSÉGES FORMÁI

A legegyszerűbb – s talán leggyakrabban alkalmazott – séma szerint (lásd a 2. fejezetben) a kutatási területen két jellegzetes megközelítés különíthető el: az egyik, amely azt vizsgálja, hogy a jog hogyan jelenik meg az irodalmi művekben (*law in literature*), míg a másik a jogot magát tekinti egy sajátos irodalmi műfajnak (*law as literature*),⁴⁸ amely ekként az irodalmi szempontú elemzések tárgyává is válhat.⁴⁹ Ennek nyomán bátran megfogalmazható a közigazgatás az irodalmi művekben és a közigazgatási jog mint szépirodalmi teljesítmény megkülönböztetés is. Jelen tanulmány – praktikus okokból – az előbbi megközelítést alkalmazva kívánja feltárni azokat a szempontokat, példákkal megvilágított csoportképző ismérveket, melyek révén e terület tudományos szempontú vizsgálata is elkezdődhet, előrehaladhat.

46 Honoré DE BALZAC: *Hivatalnokok*, Európa, Budapest, 1964.

47 „Midőn az élet komplexebbé vált, (...) a finomabb részleteket, összefüggéseket „felszínre kellett hozni”, s ezeket végezték el a jogászok.” KULCSÁR Kálmán: *Jogszociológia*, KULTURTRADE, Budapest, 1997, 197.

48 H. SZILÁGYI: *Jog és irodalom...*, i. m., 5.

49 Ezzel kapcsolatban lásd pl.: KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: *Olvasás/politika: a „Paul de Man-ügy”*, Tiszatáj, 2005/8, 22–30.

4.1. Jog az irodalomban, a közigazgatás a szépirodalomban

A jog és irodalom (közigazgatás és szépirodalom) kapcsolata körében lényeges előkérdés, hogy milyen szoros legyen a *jogi motívum* és az *irodalmi keret*, illetve *műfaj* kapcsolata? Mennyiben szükséges/lehetséges valamifajta szimbiotikus kapcsolat, hogy ezek egymás *érdemi, valamifajta értelmezésre lehetőséget biztosító kontextusaiként jelenhessenek meg*? Ösztönösen adjuk azt a választ, hogy az irodalmi műben megjelenő jogi/igazgatási probléma legyen „kifejezett” és többé-kevésbé jól körvonalazott, illetve az ábrázolt karakter arcéle is legyen kellőképpen éles kontúrokkal megrajzolt. Magyarul: a jog vagy a jogász/a közigazgatási jelenség vagy közigazgatási szakember jelenléte valamifajta vezérmotívumként, de legalábbis hangsúlyos szállként legyen része a műnek.

A jogi felsőoktatásban meghirdetett jog és irodalom kurzusok döntő többsége a Kiss Anna által is megjelenített metódust követi: „Mindenki választ magának egy-egy irodalmi művet, regényt, verset, novellát vagy drámát, és ezt jogi szempontból elemzi. A félév végi értékelés főleg ez alapján történik.”⁵⁰ Nyilván hasonló módon történik a – jogi tematikához képest szűkebbnek vagy tágabbnak is tekinthető – közigazgatási problémákat felmutató művek értelmezése is.

Az irodalmi művek helyes értelmezéséhez vezető utat általában – azaz nem csupán a jog és irodalom/közigazgatás és szépirodalom kurzusok keretében – „(...) három lépésben javasolják bejárni: a *kontextualizáció*, a *dekontextualizáció*, végül pedig a *rekontextualizáció* fázisain keresztül. A kontextualizáció azokat a szellemi erőfeszítéseket jelenti, amelyek segítségével a mű jelentését a keletkezésének körülményeire tekintettel igyekszünk feltárni. Ide tartozik a szerzőnek az irodalmi hagyományhoz, kora társadalmi problémáihoz való viszonyának felderítése éppúgy, mint a műnek a szerző életművében elfoglalt helyének, a szerzőt foglalkoztató irodalmi témáknak, esztétikai kérdéseknek a megvilágítása. Röviden a kontextualizáció célja tehát a szerző szándékainak körvonalazása, vagy legalábbis a helytállóként elfogadható értelmezések horizontjának felrajzolása, ami természetesen a lehetséges értelmezések sokaságát fogja át, hiszen a szerzői szándék sohasem tisztázható pontosan. Az értelmezés második fázisában, a dekontextualizáció szakaszában figyelmünket magára a műre, mint esztétikai, intellektuális egységre és egészre összpontosítjuk, mintegy kiszakítva azt a keletkezés kontextusából. Egy regény esetében ez hagyományosan magában foglalja például a cselekmény szálainak felfejtését; a szereplők jelentőségének, jellemének vizsgálatát; az elbeszélő és a szereplők viszonyának, a mű dramaturgiai szerkezetének elemzését. Vizsgálódásaink tulajdonképpeni célja ekkor a műben az eredeti szerzői szándéktól függetlenül benne rejlő jelentésváltozatok felszínre hozása. Végezetül a mű rekontextualizációja azoknak az aktuális irodalmi hagyományból és társadalmi körülményekből adódó szempontoknak a meghatározását kívánja, amelyekre tekintettel behatárolhatjuk a mű számunkra való jelentésének változatait, s ezáltal egyúttal megalapozhatjuk esztétikai értékítéleteinket.”⁵¹ A kontextuális értel-

50 Kiss Anna: *Bűnbe esett irodalmi hősök. Jog és irodalom*. Ügyvédivilág, 2009/1. Forrás: <http://ugyvedvilag.hu/laparchivum.php?ref=143> (2014. 01. 01.)

51 H. SZILÁGYI: *Jog – irodalom...*, i. m., 149–150.

mezés legmeghatározóbb „[d]idaktikai hozadéka lehet, hogy felerősíti a hallgatókban a „valóság és a képzelet, valamint az azonosulás és a kritikus távolságtartás közötti ellentét dinamikájának játékba hozásával azt a lelki rezgést, ami nem csupán a jogi hivatás és az irodalom, hanem általában az alkotó emberi élet alaphangját adja.”⁵²

Amennyiben a *közigazgatás a szépirodalomban* témakörében megpróbálunk rendet tenni – ezzel is elősegítve ezen eszközök tudatosabb használatát a jogi/igazgatási oktatás említett területein –, meg kell találnunk a *megfelelő csoportosítási szempontokat*, melyek segítségével katalogizálhatjuk a kapcsolat mindaddig a szakirodalomban is elszórtan és esetlegesen megjelenített elemeit. A csoportosítást jelen írásban három főbb megközelítést alkalmazva végzem el:⁵³

- egyrészt a *szépirodalmi mű szerzőjének közigazgatási háttere, tevékenysége alapján*;
- másrészt a közigazgatási téma megjelenítésére használt *irodalmi műfajok szerint*;
- harmadrészt pedig a *feldolgozott közigazgatási témák (problémák) szerint* csoportosítom az egyébként rendelkezésre álló (összegyűjtött) műveket.

4.1.1. A szépirodalmi mű szerzőjének közigazgatási tapasztalata

Vannak szerzők, akik esetében nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket abból a tényből, hogy jogot vagy jogot is hallgattak egyetemi tanulmányaik során, esetleg a későbbiekben a közigazgatásban helyezkedtek el; műveikben ugyanis a jogi/igazgatási tematika gyakran teljesen hiányzik, vagy csak rendkívül közvetetten van jelen. Az említett körbe tartozik Georg Philipp Friedrich von Hardenberg – közismertebb nevén Novalis – is, aki előbb a jénai, majd a wittenbergi egyetemen tanul jogot, s így szerzett ismereteit a bányászati igazgatásban hasznosítja.⁵⁴ Teszi ezt úgy, hogy mindeközben *Heinrich von Ofterdingen* című munkája nem a jogról, a jog világáról vagy a „bányászati igazgatásról” szól.

Hazai (ellen)példákat keresve, Arany János – irodalmunk egyik legnagyobbja – mind (másod)jegyzőként, mind pedig belügyminisztériumi tisztviselőként – hosszabb-rövidebb ideig – jelen volt a magyar közigazgatásban, s műveiben is gyakran visszaköszönnek a szomszéd-jogi viták, választási visszaélések, s más ezekhez hasonló problémák.

Talán Esterházy Péter sem válik azzá, aki ma, ha nem „a minisztérium tisztviselőjeként” kezdi pályáját,⁵⁵ hiszen ez nyilvánvalóan elősegítette, hogy a jogi-igazgatási bikkfanyelvet is felhasználva és a közeget „értelmezve” hozzon létre új irodalmi műnyelvet.⁵⁶ Az Esterházy által használt nyelvi forma tudatos stílusválasztás eredménye a *Termelési-regényben*; a kemény,

52 *Uo.*, 177.

53 E csoportosításra már korábban javaslatot tettem: RIXER: *Jog és szépirodalom...*, i. m., 165–194.

54 NOVALIS: *Heinrich von Ofterdingen*, Helikon, Budapest, 1985, 193–194.

55 Esterházy Péter 1974-ben az ELTE-n szerzett matematikusi diplomát (szakdolgozatának címe: *Optimum binary search trees*), és egyetemi diplomáját hasznosítva a Kohó- és Gépipari Minisztérium Számítástechnikai Intézetében dolgozott 1978-ig.

56 Esterházyt a *Termelési-regény (kisregény)* című munkája (1979) emelte a magyar irodalom élvonalába, elsősorban új nyelvi megoldásai révén.

rideg és sok szempontból átláthatatlan közeg leírására, megjelenítésére a szerző keresve sem találhatott volna megfelelőbb eszközt.

A mai magyar közigazgatás személyi állományához tartozók (e vonatkozásban ide nem értve a közalkalmazottakat, köztük pedagógusokat, egyetemi oktatókat) esetében nincsenek nagy számban intenzív jelenléttel párosuló látványos irodalmi teljesítmények, illetve azok között is inkább a versek, novellák dominálnak. Természetesen nem vállalkozhatunk az egyes teljesítmények, illetve valamifajta „összteljesítmény” sommás értékelésére, az azonban rögzítendő, hogy a tágabban vett közszféra által vagy éppenséggel azon belül generált irodalmi fórumok, műhelyek, kísérletek láthatósága csekély.

4.1.2. A jogi téma megjelenítésére használt irodalmi műfajok

1. A vizsgált téma első megjelenése természetesen a *dráma* műfajához kötődik. „(...) Szophoklész *Antigonéjában* – amely a „jog és irodalom” kurzusokban William Shakespeare *Szeget szeggel* és *A velencei kalmár* darabjai után a harmadik leggyakrabban használt drámai mű – Antigoné és Kreón egyaránt az önhittség és a jogias gondolkodás példáit mutatják, szemben a közvetlenséget és nyitottságot megjelenítő Iszméné és Haimón alakjával. (...) mind Kreón, mind Antigoné csupán az értékek egy bizonyos szférájára van tekintettel – Kreón a város jólétére, míg Antigoné a családi kötelezettségek „íratlan törvényeire” –, s a másik által képviselt értékeket figyelmen kívül hagyja. (...) Az álláspontok és az „olvasatok” sokfélesége persze magyarázható George Steiner meglátásával, aki az emberi élet öt alapvető konfliktusát különböztette meg, melyek a drámai összecsapás alapját képezhetik: a férfi és a nő, az idős és a fiatal, a társadalom és az egyén, az élő és a halott, illetve az ember és az istenek közötti ellentétet. Steiner szerint az *Antigoné* egyike azon kevés drámai műveknek, melyben mind az ötféle konfliktus megjelenik.”⁵⁷

A közigazgatás egyik sajátossága pedig – különösen diktatórikus körülmények között – éppen az, hogy mindegyik „elempár” befolyásolására erőteljes kísérleteket tesz... Még demokratikus alaptermészetű (alapszerkezetű) közigazgatási rendszerek irodalmi ábrázolásai esetében is ezen viszonylatok, „ellentétek” hibás feloldási kísérletei kerülnek leggyakrabban a középpontba, pellengérré állítva a hibás, okszerűtlen jogalkalmazói mérlegelést, a hibás jogalkotási instrumentumok tartalmát, a jogszerű, de embertelen eljárásokat vagy éppen a jogot – olykor következmények nélkül – áthágó közszolga magatartását.

2. Műfajilag talán a *regény* alkalmas arra leginkább, hogy például egy kérelem, egy keresetlevél, esetleg egy hatósági határozat teljes terjedelemben megjelenjen benne, *anélkül, hogy a mondandó kárt szenvedne, vagy az olvasó elveszítené érdeklődését*. Igen sajátosan közelíti meg a regény lehetőségeit Woolf: „A regény, s azt hiszem, minden művészet az életről való víziókat a maga intenzív és sértetlen teljességében akarja megragadni, nem pedig összetevőire bontva, szempontok szerint értelmezve.”⁵⁸ *Ez az epikai eszközökkel munkált totalitás az a mozzanat, amely miatt a jog nem nélkülözheti az irodalmat; a jog intézményei és té-*

57 H. SZILÁGYI: *Jog és szépirodalom...*, i. m., 8.

58 OTTLIK Géza: *Maugham Salvatore* = szerk. TóBIÁS Áron: *Tarts Nyugatnak!* ARIÓN Kiadó, Budapest, 2007, 98.

teles szövegei ugyanis olyan képtelenül messze esnek az iménti értelemben használt élet fogalmának legbensőbb tartalmaitól, hogy az irodalom közvetítő és értelmező szerepéről, az általa kínált segítségről nem érdemes lemondanunk. Mai – s mindenkori – jogunk is sok szempontból olyan, mint az események érzelmentes elbeszélésére korlátozódó – s itt negatív minősítésű – modern regény, melyből – Virginia Woolf szavaival élve – az élet „elillan, elpárolog, mint a kámfor.”

Hasonló kérdéseket boncolgat Peter Brooks, aki a vallomástétel aktusát vizsgálja a jog, az irodalom és a lélektan tükrében, majd arra a következtetésre jut, hogy a jog képtelen biztosítani a „félelmentes történetmesélés” lehetőségét.⁵⁹ Ezen utóbbi ok az, amely szinte kikényszeríti az irodalmi köntöst, ezzel is elősegítve a jogkérdés élethez való hozzákapcsolását.⁶⁰

A mai világirodalom számos – itt elsorolhatatlan – példát ad a közigazgatási témára. Talán nem tekinthető véletlennek, hogy korunk leg(él)ismertebb írónőjének első felnőttnek szóló regénye is egy közigazgatási problémát ragad meg. J. K. Rowling *The Casual Vacancy* (Átmeneti üresedés) című regénye egy megüresedett önkormányzati hely betöltésének folyamatáról és hátteréről szól. A szenvedélyektől, köpönyegforgatástól, döbbenetes leleplezésektől sem mentes, viharos választások árnyékában Rowling döbbenetesen „élő” módon rajzolja meg – egyebek mellett – a szociális munkás vagy éppen a helyi pedagógusok arcélét. A sok szálon futó cselekmény majdhogynem „komplex” képet ad nem csupán a kisváros tágabban vett közéletéről, de magáról a szűkebben vett közigazgatásról és annak társadalmi környezetéről is.

A magyar regényirodalom – különösen a 19. században és a 20. század elején – számos példát ad a közigazgatás, a mindenkori végrehajtó hatalom olykor hibás, olykor csupán humoros működésére, rávilágítva nehezen megválaszolható erkölcsi dilemmákra is – különösen Jókai vagy Mikszáth műveiben. Az újabb magyar regényirodalom – hasonlóan a nemzetközi trendekhez – gyakran fordul a titkosszolgálatok, rendőrségi nyomozások témáihoz. David J. Doesser álnév alatt jelent meg 2012-ben a londoni Athena Press kiadónál *A Very Important Message* (Egy nagyon fontos üzenet) címmel Dr. Nagy János, az Információs Hivatal korábbi hírszerzőjének tollából egy regénynek álcázott, valós eseményeken alapuló memoár. Az írás javarészt Magyarországon játszódó eseményeken alapul, a regény középpontjában pedig a szocialista éra hírszerző szolgálata, a III/I, illetve annak utódszervezete, az Információs Hivatal áll. A mű egyik érdekessége – annak szerzője révén –, hogy Nagyot – még az első Orbán-kormány idején – a CIA-nak való kémkedés miatt távolították el a Hivatalból.

A regény műfaján belül sajátos, s ritkán használt forma a *verses regény*. A vizsgált témakörben a legismertebb Térey János *Protokoll. Regény versekben* című munkája.⁶¹ A mű főszereplője, Mátrai Ágoston, a magyar külügyminisztérium protokollfőnöke egy skóciai vacsorát otthagya fogja magát és elautózik a tengerpartra. Magányosan üldögél az elhagyott északi táj kellős közepén, és számot vet az életével: „Tettekre nincs mód, és ez nem

59 H. SZILÁGYI: *Jog és szépirodalom...*, i. m., 11.

60 Erre nézve lásd még az 3.1. alfejezet 3–4., illetve 6. pontjait.

61 TÉREY JÁNOS: *Protokoll. Regény versekben*, Magvető, Budapest, 2010.

derít föl. / Mi előttünk volt, az marad utánunk: / A szertartásrendet átörökítjük. / Segíteni akar kin, megoldani bármit? / Tüneti kezelés a műsorunk.” Ennek a lemondó fölismerésnek egészen más az akusztikája, mint annak az életbölcsetségnek, amelyet még a kötet elején fogalmaz meg Mátrai: „Te vagy az istenem, Hűvös Protokoll! / S ti vagytok az isteneim, ti mind, / Udvariasságból kölcsönösen / Betartott normák! Mert ha ti kihaltok, / Elszabadul, s megfojt minket a dzsungel.” Míg e korábbi belátás egy kultúrát fönttartó, értelmes és civilizatórikus tevékenységnek ítéli a protokollt, az utóbbi pótcselekvésnek, a legjobb esetben is csupán utóvédharcnak tekinti. E két belátás között szemmel láthatóan nagy távolság húzódik, és ez az az út, amelyet a Protokoll hőse bejár a regény lapjain.⁶²

A regény egyik erőssége, hogy a politika és a közigazgatás elválaszthatatlanságát jól illusztrálja, pontos látélellettel szolgál e vonatkozásban is.

3. A *novella* műfaja szintén gyakori kerete és eszköze a jogi természetű események, ügyek és jogi/igazgatási szakemberek ábrázolásának: Anton Pavlovics Csehov *A csinovnyik halála* című munkája egyúttal a novella műfajának megújítása is volt a maga idejében. A magyar példák áttekintésekor e műfaj esetében is érzékeljük a rendőri tevékenység – mint téma – dominanciáját, de legalábbis hangsúlyos voltát. A korábbi magyar irodalomban Mikszáth Kálmán *Egy rendőrszeni* című novellája, az újabban megjelentek közül pedig M. Lamos Krisztina *Késésben* című munkája hozható fel példaként.⁶³
4. A drámai és epikai műfajok mellett természetesen nem feledkezhetünk meg a líra műneméről sem, amely sajátos eszközei: intenzív ábrázolása, humoros hatású s egyúttal leleplező rímei, olykor epigrammaszerű tömörsége, máskor balladai homálya révén a bűn, az ostobaság⁶⁴ súlyát, a legátfogóbb, már-már filozófiai magasságokban szárnyaló közösségi kérdéseket felvető,⁶⁵ vagy éppen a jogászlét mélységeit, hátulütőit felnagyítva érzékelt-

62 KERESZTESI József, VISY Beatrix: *Két bírálat egy könyvről*. Forrás: www.holmi.org/2011/06/keresztesi-jozsef-visy-beatrix-ket-biralat-egy-konyvrrol-terey-janos-protokoll-regeny-versekben (2015. 07. 20.)

63 MIKSZÁTH Kálmán: *Egy rendőrszeni* = szerk. MIKSZÁTH Kálmán: *Novellák, karcolatok*, Kortárs Könyvkiadó, Budapest, 2011, e-book, 184–188.; illetve M. LAMOS Krisztina: *Késésben = A Gregorina-kanyar. Moral History* pályázat legjobb írásai, Xantusz Könyv Kft., Budapest, 2012.

64 A magyar költészet egyik legismertebb – a pereskedő hajlamot és a bírói agyafúrtságot bemutató – verse a *Fülemile*, melyet Arany János írt 1854-ben, egy képzelt jogesetet vázolva fel, melyben a szomszédok perre mennek, azon vitatkozva, hogy az egyikük telken nőtt fa másikuk telkére áthajló ágán ülő madár füttye vajon melyiküket illeti.

65 FRADY Endre: *Köz (Közérdekű közhelyek)*, Kézirat, Budapest, 2014.

„Egén keresi helyét a Közben,
Egénéiségét veszi-e közben?
S Köz-e a Köz, ha sok-sok kis egyén
Elvan csak egymás hátán és hegyén?
Mondja-e a Köz: egyén, ezt tegyed?!
Egén marad-e ettől az egyed?
Köz van egyénért? Egyén van Közért?
ABC közös nyelv, vagy csak egy közért?
És egyáltalán, hol a Köz helye?
S erről bármit írni nem közhely-e?
Köz, jól vagyok!”

tő műfaj. A számos példa közül álljon itt Radnóti Miklós egy ügyvéd emlékét megörökítő, *Tünetemény* című verses remeklésének két sora:⁶⁶

(...) S mert törvény egymagában nem lehet,
burjánzott mellé sok kis rendelet.

A leghagyományosabb műfajok mellett természetesen megjelennek egyes határterületi műfajok is, az alábbiak szerint:

- A nagyközönség számára hozzáférhetővé tett tudomány megjelenítésének hagyományos formája a *tanulmány*, illetve *esszé* műfaja.⁶⁷ Ezek egyik jellegzetessége, hogy tárgyak feldolgozásában gyakran maguk is irodalmi eszközökkel élnek és irodalmi hatásra (is) törekszenek. Hiba lenne elhallgatni, hogy mind a tanulmány, mind pedig az esszé műfaja jelentősen átalakult az elektronikus médiumok térnyerésével. Sőt, nem csupán a jogról/közigazgatásról való kommunikáció formáit, de a *jogi-igazgatási szféra működési módját* is alapvetően változtatta meg az a tény, hogy a jogalkotási folyamatok és az egyedi döntések nem csupán a szűkebb, hagyományos értelemben vett nyilvánosságnak válnak részeivé, de a legszélesebb értelemben vett populáris kultúra, a médiumok is „sajátjukként” tekintenek ezekre.⁶⁸ *A jogi/igazgatási ismeretterjesztésben feloldódó „új jogélet” egyik sajátossága, hogy az egyébként bonyolult jogot frappáns és naponta fejlesztett leegyszerűsítésekkel igyekszik az olvasó elé tárni. Nem is kell túlságosan távoli példákat keresnünk: az adózási tudnivalókról százszámra látnak napvilágot különféle honlapok írásai.*
- Szintén a szépirodalom határán mozgó műfaj az *életrajz*, „amely maga is az esszéirodalom körébe tartozik, ha célja nem (elsősorban) az adatok tudományos felkutatása és közlése, hanem az emberi jellem megrajzolása, amihez mindig szükség van a művészi képzeletnek egy fajtájára.”⁶⁹ Az életrajz éppen stilizáló jellege okán szükségképpen mutat fel „irodalmi” értékeket is az élet- és pályáiv bemutatása során. Az ismeretterjesztésnél annyiban több egy ilyen mű, hogy az (ön)életrajzi *elemek* döntő súllyal való megjelenítése sajátos *naplóvá* avatja az írást, olyan munkává, mely az életrajz alanyának életét, véleményét, világszemléletét is kommunikálja, közvetíti az olvasó felé (akár valódi naplóról, akár egy külső szerzőről van szó).
- Az előbbivel rokon műfaj a beszélgetések szerkesztett formájaként előálló *interjú(kötet)*, melyre a magyar könyvkiadás is számos példát kínál; itt említhetjük a közismert ügyvéddel, Dr. Bárándy Györggyel folytatott hosszú beszélgetéssorozat alapján készült munkát is.⁷⁰

66 Szerk. RÉZ Pál: *Radnóti Miklós összes versei és versfordításai*. Nagy Klasszikusok, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987, 296.

67 BENEDEK: *i. m.*, 248.

68 Richard SHERWIN: *Intersections of Law and Culture. A cross-disciplinary conference hosted by the Department of Comparative Literary and Cultural Studies*, Franklin College Switzerland, Lugano, October 2, 2009.

69 BENEDEK: *i. m.*, 250.

70 N. J. KANDINSZKY, Dr. SCHMIDT Attila: *Dr. Bárándy György ügyvéd taláros története*, Pult Kft., Budapest, 2006.

- Immár hagyományosan számos interjúkötet, illetve életrajzszerű írás, nem kifejezetten tudományos igényű tanulmány vagy újságcikk jellegű, az *ézelmekre is hatni kívánó* kötet jelent-jelenik meg Magyarországon a mindenkori *miniszterelnökkel*.⁷¹
- A miniszterelnökök, miniszterek mellett – amiként arra már utaltunk is – a titkosszolgálatok világa⁷² az, amely egy a fentiekkel rokon műfaj, a *tényfeltáró, oknyomozó* (esszé)irodalom révén folyamatosan jelen van a szélesebb irodalmunkban, méghez a érdemi kereslet mellett.
- A jogi-igazgatási szféra rendszerszerű jellegzetességei, időtől és helytől független nyomorúságai és korlátai egyes irodalmi műfajokat – így a *humoreszket* és a *pamfletet* – különösen alkalmassá tesznek arra, hogy a jogról és a jogászról leránták a leplet, feltárva annak póreségét, erkölcsi értelemben vett szégyenét – minden esetben éles és kíméletlen korrajza is alakítva a kritikát. Mark Twain *Választási hadjárat* című pamfletje (valójában novellája) kitűnő példája annak az irodalmi ábrázolásnak, amely aprólékos pontossággal tárja föl egy szatirikusan eltúlzott rágalomhadjárat mögött a botrányos valóságot, amely részben önös eszközeinek céljává teszi a jogot, részben pedig megmosolyogja annak eszköztelenségét. A *joghalál* formáinak bemutatása során az író kényszerhelyzetben is van, hiszen olyan problémát mutat be, amelynek szakmai jellemzői, jogi finomságai az olvasók jelentős része számára nem vagy csak alig hozzáférhetőek. Ilyenkor a legkézenfekvőbb megoldás a visszasság felnagyítása, óriás luftballonná pumpálása, majd látványos nevetségessé tétele...
- Nem feledkezhünk meg néhány átmeneti vagy vegyes műfajú – ám kifejezetten közigazgatási tárgyú – műről sem. Ilyenek pl. az esszéisztikus, emellett tudományos igényű tanulmányra is emlékeztető, összességében mégiscsak pamfletszerű írások, melyek közül a legismertebb Parkinson, C. Northcote *Parkinson törvénye vagy az Érvényesülés Iskolája* című műve.⁷³ A tudományosnak szánt megállapításokat sem nélkülöző könyv az elbürokratizálódott közigazgatás éles, majd minden mondatában ironikus hangütésű, összességében kifejezetten szarkasztikus kritikáját adja. Parkinson matematikai képleteket sem nélkülöző számításai szerint békés körülmények között – a tényleges munkamennyiségtől teljes mértékben függetlenül – a hivatalnokok létszáma átlagosan, évente 6% körüli mértékben növekszik. Vagyis a bürokrácia nemcsak újratermeli önmagát, hanem terjeszkedik is, döntő feladatának mindig is önnön fontosságának folyamatos igazolását tekintve.
- Nem feledkezhünk meg a *viccről* mint sajátos irodalmi műfajról sem, hiszen ma is igen virágzó, naponta új hajtásokat hozó területe ez a jog és különösen a gyarló jogász/köztisztviselő „bemutatásának”.⁷⁴ A szűkebben vett közigazgatási területen a legnagyobb számban

71 Szerk. UJVÁRY Béla: *Hétről-hétre a miniszterelnökkel: Gyurcsány Ferenc*, DELA Könyvkiadó Kft., Budapest, 2006; illetve IGOR JANKE: *Hajrá magyarok! – Az Orbán Viktor-sztori egy lengyel újságíró szemével*, Rézsong Kiadó, Budapest, 2013.

72 Lásd pl.: DR. KENDE Péter: *Titkos magyar szolgálatok*, Hibiszkusz Könyvkiadó Kft., Budapest, 2004.

73 PARKINSON, C. Northcote: *Parkinson törvénye vagy az Érvényesülés Iskolája*, Minerva, Budapest, 1990.

74 Lásd a jogászvicceket, pl. FENYVESI Csaba: *A jog humora* című munkájában (Kódex Kiadó, Pécs, 2003).

rendőrviccekkel találkozhatunk, ezekből feltehetően naponta keletkezik legalább tucatnyi Magyarországon.⁷⁵

- Olyan munkával is találkozhatunk, amely több közigazgatási területről is hoz vicceket, rövid, humoros történeteket (adomákat). Ezek közül az egyik legismertebb Pogány József II. világháború előtti kötete, amely a *Mosolygó közigazgatás* címet viseli. „Miből áll elő általában a száraz hivatalos élet humora?” – kérdezi Pogány, majd meg is adja a feleletet: „Elsősorban a sokat emlegetett bürokrácia elfajulásából, másodsorban a rendeleteknek az életbe való átvitelénél, azok végrehajtásánál, midőn a törvényes rendelkezés szembe kerül az egyénnel. A magánélet bárminemű szabályozásánál hajlamosak vagyunk arra, hogy abból „viccet” csináljunk. Az emberek szeretik magukat túltenni a szabályokon, tehát vagy azok megkerülésével, vagy ha ez nem sikerül, azok tűrésénél elégtételként legalább tréfát űznek velük. De leginkább ott terem meg a közigazgatás humora, ahol az egyszerűbb gondolkodású, a hivatalos életre nem nevelt, de ilyet ellátó embereknek van intézkedési joga (rendőr, kisbíró, halottkém). A komoly hivataloskodás közben bizony nem csoda, ha ezek tetteiben, intézkedéseiben vagy írásaiban önként születik meg a mosoly.”⁷⁶

Összefoglalásképpen – a regény primátusának elismerése mellett – megállapíthatjuk, hogy az irodalmi műfajok között nemigen akad olyan, amely ne lenne alkalmas egyes igazgatási témák megjelenítésére; sőt éppen az egyes műfajok jellegzetességei okán bizonyos témák kényelmesebben, s olykor tetszetősebben is jelenhetnek meg bizonyos ábrázolási formák dik-tálta keretek között.

4.1.3. A feldolgozott témák szerinti csoportosítás lehetősége

A lehetséges témák sokszínűsége miatt ezen alpontban csupán példákat kívánok felhozni; nem törekszem a teljességre, s arra sem, hogy az általam felvázolt kategóriák egyneműek legyenek. Utóbbi szempont azt is jelenti, hogy az egyes csoportokba sorolt művek számos esetben egymáson átfekvő kategóriákba illeszkednek; egyes regények szinte mindahány csoportban megállnák helyüket...

Megfigyelhető, hogy az egyes nemzetek szerzői, írói gyakran jól körülhatárolható tematikák mentén alkotnak. A történelmi, földrajzi, kulturális és egyéb determinációk jelentősége nem túlbecsülhető. Nyilvánvaló, hogy Heinrich Böll munkáiban visszatükröződik a II. világháború utáni német társadalom számos erkölcsi, s ezen keresztül jogi természetű konfliktusa, így a parancsra tettem problematika számos aspektusa is. Böll esetében az irodalmi köntös nagy értéke, hogy nem csupán a „géhások által elsikkasztott vajjat”⁷⁷ vagy a háborús bűncselekményeket, a *szűken vett honvédelmi igazgatás furcsaságait mutatja be* – olykor szinte a kényelmetlenségig fokozott szenvtelenséggel –, de egyúttal azokat a körülményeket, motivációkat és egyéb jogilag is releváns tényeket is felvázolja, melyeket egyébként bármely ügyben fel kell tární. „Istenem, de sokszor töprengtem azon, hogy milyen irtózatossá lehet az,

75 Lásd pl.: FÖLD S. Péter: *Nagyon rendőr viccek*, Edit & Press Bt., Budapest, 1997.

76 POGÁNY József: *Mosolygó közigazgatás*, Magyar Távirati Iroda, Budapest, 1934, 7.

77 Heinrich BÖLL: *A hagyatéék*, Magvető Kiadó, Budapest, 1984, 124.

amely embermilliókat bír megfosztani az akaratuktól, bír arra kényszeríteni, hogy – pedig gyávák, pedig félnek – szembebukdácsoljanak a halállal, ahogy mi is szembebukdácsolunk aznap éjjel.⁷⁸

Amennyiben az irodalmi műveink alapján kellene megállapítanunk, hogy a magyar közgazgatás mely területei, vonatkozásai foglalkoztatták rendszerváltás utáni társadalmunkat – feltételezve, hogy szépirodalmunk annak lenyomata is, ami valóban lényeges az adott korban –, néhány terület körvonalai jól érzékelhetőek. *Feltétlenül ilyen (volt) a privatizáció, illetve a bankárvilág megjelenése.* Ezen – a gazdasági, politikai átmenetnek hangsúlyos elemeiként kezelhető – témák számos igazgatási összefüggést kínáltak, s a hivatkozható művekben ezek az aspektusok – olykor dokumentumregény-szerűen – meg is jelennek. Lenkei Gábor *Vegyünk bankot!* című kisregénye⁷⁹ Ovács Péter ifjú jogász főszereplésével mutatja be a 90-es évek Magyarországon játszódott privatizációs tragikomédiát. A történetben az állami tulajdonú bank saját maga finanszírozta eladását, valamint a folyósításhoz szükséges önerőt is a banktól kapta Ovács és a bankból korábban kirúgott barátja. A törvényesség látszatát végig sikerül fenntartaniuk, így a regény végkimenetele egy percig sem kérdés. A szerző azonban P. G. Wodehouse stílusában görbe tükröt állít a folyamat minden szereplője elé, legyen szó akár a vevőről (Ovács mintha Psmith utóda lenne), akár magáról a bankról, akár az állami hivatalnokokról, akik ezt az üzletet hagyták ilyen formában létrejönni.

A privatizáció során történtek nem csak Lenkei Gábort ösztönözték írásra, mások mellett Kerékgyártó István is igyekezett feltárni egy szeletet az 1989 és 1997 közötti Magyarország életéből *Vagyonregény – Ipszilon történet*⁸⁰ című munkájában. Könyve személyes reflexióval és szociológiai-politikai kommentárokkal ellátott naplóregény, melynek bejegyzéseit két nő írta, egymás gondolataira is reagálva a soraikban. A meglepő írói megoldásokkal élő történet azonban a köz akkori állapotára reagál, a naplóbejegyzések zöme valós eseményeknek feleltethető meg, így válik mintegy korrajzzá a regény.

Természetesen nem csak szakigazgatási terület szerint, hanem a közigazgatás személyi állománya felől is feltárhatjuk a közigazgatás és a szépirodalom kapcsolatát. A rideg jog alkalmazója az irodalmi eszközök révén vedlik vissza emberré, ölti magára egy érző, érzéseit nehezen kifejező és egyébként vágyaktól fűtött lény jelmezét.

A művek egy jelentős részéből nem derül ki (merthogy a mondanivaló szempontjából nincs is különösebb jelentősége),⁸¹ hogy az adott – cím- vagy csupán főszereplő – hivatalnok, csinovnyik vagy jegyző a kifejezés mai értelmében „jogvégtett” személy-e, vagy születési jogon, esetleg egy tanfolyam nyomán látja el hivatali feladatait. Nem csupán a gyakorlatban tapasztaljuk, hogy a kapcsolatrendszer, a habitus, a jártasság elhomályosítja adott személy vonatkozásában a munkakör betöltéséhez egyébként szükséges feltételeket; az iroda-

78 Uo., 154.

79 LENKEI Gábor: *Vegyünk bankot!* Kávé Kiadó, Budapest, 2002.

80 KERÉKGYÁRTÓ István: *Vagyonregény*, Magvető, Budapest, 2001.

81 Ki gondolkodna el azon, hogy *A csinovnyik halála* című elbeszélés főszereplőjének – Cserjakovnak – hagyatéki végrehajtói pozíciója vajon milyen iskolai végzettséghez volt kötve...

lomban még csekélyebb súllyal jelennek meg ezek a – mondandó szempontjából általában érdektelen – részletek.

A magyar irodalomban azt látjuk, hogy korábban inkább a helyi-területi közigazgatás szereplői „uralták” a piacot. Eötvös József *A falu jegyzője* című regénye, illetve Gvadányi József *Egy falusi nótáriusnak budai utazása*⁸² című munkája jól illusztrálja ezen kijelentést. A falu jegyzője Eötvös József legismertebb regénye, „az első nagy kísérlet a magyar irodalomban, hogy „az egész társadalom keresztmetszetét adja, hatalmas, balzaci célkitűzésű munka.”⁸³ A regényben egy reformkori vármegyét ismerhetünk meg egész tisztikarával és szegény népével, politikai harcaival és mindennapi világával, a megyei élet tipikus alakjaival és helyszíneivel együtt. Réty alispánné, ügyvédje, Macskaházy segítségével lopja el Tengelyi Jónástól, a falu jegyzőjétől nemeslevelét, és néhány, az asszonynak anyagi okokból kellemetlen iratot, így állítva félre a jegyzőt a megyei tisztújításon...⁸⁴

Szintén a helyi-területi igazgatáshoz kapcsolódó témát dolgoz fel Jókai *A régi jó táblabírák* című munkájában.⁸⁵ Művében olyan kérdéseket feszeget, minthogy a közérdek alulmaradhat-e a magántulajdonnal szemben; még pontosabban: az éhes, árvízről sújtott tömeget ki lehet-e elégíteni az uraság élelmiszerraktárából?

Az alapkérdés ugyanez Móricz Zsigmond *Rokonok* című munkájában is. Az utolsó nagy Móricz-regényben a főhős, Kopjáss István átlagon felüli, alulról a tehetségével feltörő dzsentri. Mint egyszerű *kultúrtańacsosban* még nagy tervek és álmok élnek, de amint Zsarátnok város főügyésze lesz, lassanként megtagadja ifjúkori elveit, elnyeli őt is a panamák világa, s csak saját karrierjével törődik. Mire rádöbben a kíméletlen igazságra, bírálatra már nincs erkölcsi alapja, s öngyilkos lesz... A *Rokonok* éppen azt hirdeti, hogy aki sorozatosan megaluskzik, annak értékes vonásai elkopnak, s a „született gazok közé” kerül.

A legújabb magyar irodalom – a fentiekkel szemben – inkább a központi közigazgatás intézményeihez és szereplőikhez vonzódik. Hogy pontosan mi áll e vonzalom hátterében, nem tudhatjuk, bár gyanítható, hogy egy minisztérium hétköznapijai egy mai író számára a médiumok híradásai alapján még akkor is hozzáférhetőbbek, ha egyébként az illető szükségképpen kapcsolatba kerül a helyi igazgatással. Az okok között jelenhet meg az is, hogy az irodalmi „elit” e szféra képviselőivel is kapcsolatba kerül, pl. egy-egy fogadáson vagy más összefüggésben.

András László *Egy medveutató feljegyzései* című regénye⁸⁶ egy minisztériumi pályakezdés irodalmi eszközökkel történő, karikírozott bemutatása. Nagy Koppány Zsolt regényének, a *Nem kell vala megvénülnöd 2.0*⁸⁷ vitriolos humorral és lendületes pontossággal teremt meg egy groteszk világot, amelyik vészesen hasonlít jelenünkre. Fényező Nagyjuhász János, az idősödő közszolga a Só- és Egyéb Szóróanyagok Hivatalában tengeti hivatali intrikáktól tarkított, szerelemre éhes életét.

82 Gróf Gvadányi József: *Egy falusi nótáriusnak budai utazása...* Komárom és Pozsony, 1787.

83 Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet* (5. kiadás), Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1972, 326.

84 Erről lásd Falusi Márton: „*Esszé a jó kormányzásról.*” = szerk. Fekete-Szilágyi: *Iustitia modellt áll*, Szent István Kiadó, Budapest, 2011, 55–74.

85 Jókai Mór: *A régi jó táblabírák*, Mercator Stúdió, Szentendre, 2006.

86 András László: *Egy medveutató feljegyzései*, Nyitott Könyvműhely Kiadó Kft., Budapest, 2010.

87 Nagy Koppány Zsolt: *Nem kell vala megvénülnöd 2.0*. Magvető, Budapest, 2014.

Nagy Koppány Zsolt negatív utópiájában az élemedettebb korú közszolgákat likvidálják, így a főhős sem tehet mást, mint hogy meneküljön és végiggondolja az életét... András László művével szemben (amelyben is egy pályája elején lévő hőssel találkozunk) Nagy a közszolgálatból való kilépés érzelmi, lelki és fizikai gyötrelmeit nagyítja fel és helyezi elénk.

A minisztérium és a minisztériumi alkalmazotti létforma – mint valamely regény ideális tárgya – máshol is visszaköszön: Térey korábban említett verses regénye is ebbe a közegbe vezet be minket.

A fentiekhez tegyük hozzá azt is, hogy az egyik leggyakoribb – irodalmi műben feldolgozott – jogi-igazgatási szerepkör az ellenérdekű felek közti közigazgatási természetű jogvitát eldöntő jogalkalmazóé [akit néha bírónak, néha másnak (pl. szomszédjogi ügyekben döntő jegyzőnek stb.) hívunk]: ha a ma már nem használt táblabírói tisztség fogalmát a mai viszonyok között kellene elhelyeznünk, egy alapvetően közigazgatási szereplőről kellene számot adnunk. A bíró egyszer egy orákulum, egy igazi nagyság, máskor nagyon is kisszerű, meglepően emberi vonásokkal rendelkező valaki. „Bölcsességgel – kevés pénzzel – sok becsülettel ki igazgatta a közügyeket (...)? A régi jó táblabírák. Ki járt legelől vallás, tudományok, érények útjain? A jó öreg táblabírák.”⁸⁸

88 JÓKAI: *i. m.*, 6.